

CSEHSZLOVÁKIA

Emléksorok Emil Boleslav Lukáčról

Olvasom utolsó dedikációjának dátumát: 1978. szeptember 30. Éppen két esztendeje. Utoljára akkor találkoztam vele itt, Budapesten. Miskolcra jöttek Wlachovsky Karcsival (akinek keresztnéve persze Karol, nemzetisége pedig szlovák), ha jól emlékszem a megyei könyvtárban tartottak előadást a magyar—szlovák irodalmi kapcsolatokról. Emil bácsinak meg se kottyant a pesti bérház három emelete, jó kedvvel és frissen mesélt, irodalmi pletykákról, a borsodi élményekről, és persze versekről... Egy évvel később halt meg, életének hetvenkilencedik esztendejében.

Hányszor találkoztam vele? Nem tudom pontosan; hallom, ahogy magyarul szavalja kedves Adyjának versét a pesti Fészek Klubban; ahogy hangosan kiált felénk, magyarok felé a szlovák írószövetség pozsonyi fogadásán. Enyhe felföldi akcentussal, kifogástalan magyarsággal. Dedikáltatjuk könyvét a Váci utcai Madách sátonnál a könyvhéten, körbeüljük az Astória kávéházban Pesten, borozgatunk Pozsonyban. Szerette a társaságot, a fiatalokat, a kávéházi beszélgetéseket. Hány ismerőse volt Magyarországon! Barátok, pályatársak, szerkesztők, kiadói emberek, irodalomtörténészek. Levelezése bizonyára kincsbányája lesz majd a szlovák—magyar kapcsolattörténet kutatóinak. Szerette Pestet, a Duna-partot, a Belvárost, a jóízű kávét, a finom borokat. Milyen büszke volt az Európa Kiadónál megjelent magyar nyelvű verseskötetére! Hogy most már olvashatják verseit a magyarok is kötetben, anyanyelvükön. Fáradhatatlannak látszott, tudott mindenre történetet, s érveit gyakran fűszerezte magyar versidézetekkel. Megszégyenítően ismerte a magyar irodalmat, s nem állt meg annál a nemzedéknél, a Nyugaténál, amelynek vonzásában fölött, költővé vált, tartotta mindig a lépést költészetünkkel: amikor magyar lírai fordítás-antológiájába gyűjtötte a verseket, mindig lejjebb és lejjebb tolt a korhatárt, végül Marsall Lászlót, Orbán Ottót, Székely Magdát, Tamás Menyhértet is belevette a kezdetektől a jelenig ívelő kötetbe. 1976-ban jelent meg a *Duna vallomása* címen ez az antológia, mely közel másfél száz magyar költő verseit tartalmazza. Többször panaszkolt a kiadói szűkmarkúságot, hogy a versek számát is csökkentették, és sajnálatos módon mindössze ezerkétszáz példányban bocsátották közre. Pedig a szlovák fiataloknak szánta fordításait költészetünkben, az új nemzedékeknek, hogy nekik is természetesen legyen a közeledés, a szomszéd kultúrájának ismerete.

Talán hat-hét évig ismertem személyesen, életének utolsó esztendeiben. Nem szólhatok ezért életének, munkásságának magyar tanújaként. Közvetítő tevékenységének nagyobb részét könyvekből, folyóiratokból ismertem meg. Nem jegyeztem föl szavait, érdekes anekdotáit, megannyi kultúrhistoriai adalékot nyújtó észrevételeit. A jelenségre emlékezem, a közép-európai költőre, aki következetesen hirdette az együtt és egymás mellett élő népek kölcsönös megértésének szükségességét, aki egyszerre mondott szülőföldet és Európát, aki fogékony volt az újra, és vállalta a tradíciókat, aki fölmérte a mindenkori emberellenes erőket, aki soha nem lett hűtlen a humanizmus nemes eszményéhez. Rapszodikus formában azt szeretném elmondani,

mit üzen emléke nekünk, a maradéknak, szlovákoknak, magyaroknak, mindenkinek, aki itt él Közép-Európa keleti felén.

Fáradhatatlan volt a közvetítő munkában, minden alkalmat felhasználta a legnemesebb értelmű térítésre. Vitatkozott, érvelt, gyakran említette a múlt példáit, és nemcsak a szlovák—magyar kézfogások történelmi eseteit, hanem a tragikus szembe-fordulásokat is, éppen a jövő, a közös tanulság érdekében. Két évvel ezelőtt Miskolcon kívül valamelyik borsodi nemzetiségi faluban, talán Répáshután is jártak. Emil Boleslav Lukáčot hallatlanul érdekelte a nemzetiségi sors. Nem hitt azoknak, akik a természetes asszimilációra hivatkozva abban reménykedtek vagy reménykednek, hogy a kisebbségek majd békésen fölolvadnak a többségekben. Tudta, hogy milyen értékek mehetnek veszendőbe. Érző szlovákként nézett szembe a magyarországi szórvány szlovákság fájó dilemmáival. Hogy a segítés és a többségi jószándék akkor ért el hozzájuk, amikor már-már elszáradt az anyanyelv, legalábbis presztízse megkopott, mert az új életforma számos jelensége nem anyanyelvükön került körükbe. Hogy az 1946-os kitelepülés után gyakorlatilag értelmiség nélkül maradt a más-más helyi nyelvjárást beszélő paraszti lakosság. A legkisebb, legeldugottabb hazai szlovák faluba is elment író-olvasó találkozóra, ha hívták. Ment a nemzeti kultúra lángját élesztetni, személyes példával tanúsítani a különböző anyanyelvűek közti megbecsülés és a kulturális értékcsere fontosságát. Nem tartotta hazáját homogén nemzetiségű országnak. Szívesen találkozott a szlovákiai magyar kultúra képviselőivel. Nem véletlen, hogy a vágsellyei Vörösmarty Klubban mondta: „Félszázados hang vagyok: a Duna-medencei népek sorsközösségének és baráti megegyezésének hangja.” Abban a klubban, mely szlovákiai magyar intézményként áldozatosan szolgálja a legnemesebb értelmű nemzetköziséget, melynek akkori vezetője, Tóth Lajos tanár a szlovák—magyar közeledés fáradhatatlan munkása.

Emil Boleslav Lukáč megingathatatlan alapelve volt a más nyelvet beszélők tisztelete; mint valamikori kisebbségi nem a szlovákság sérelmeire emlékezett, hanem arra, amit kapott a magyar kultúrától, a selmecbányai gimnázium nagyszerű tanárait, a diákkorban olvasott könyvekre. Idegen volt tőle a kisebbséggel szembeni gyanakvás, valószínűleg azért, mert nem többségiként nézett a kisebbségekre, hanem partnerként vette számba őket. Ahogy együtt ültek és vitatkoztak a harmincas években a pozsonyi kávéházakban magyar költő barátaival, irodalmi pályatársaival, Győry Dezsővel, Vozári Dezsővel, Szaltnai Rezsővel. Szinte programszerűen fordították egymás verseit, népszerűsítették kölcsönösen egymás irodalmát. Ismerték egymást közelről, talán jobban, mint a mai Pozsony szlovák és magyar írói. Lukáč nem egyszer vállalta a kemény polémiát is a kultúracsere és a magyar irodalom érdekében. Visszaautasította az Ady-hatást kárhözható konzervatív-nacionalista érveket. 1939-ben, amikor különösen kiéleződtek a két nacionalizmus ellentétei, portrékat írt az Elán című folyóiratba a Nyugat nagy költő egyéniségeiről, Kosztolányiról, Tóth Árpádról, Juhász Gyuláról. 1941-ben jelentette meg *Ifjú szívekben élek* címmel első magyar fordításkötetét, két esztendővel később jelentős részt vállalt az első szlovák nyelvű modern magyar költészeti antológia közrebocsátásában (ő fordította a kötet verseinek több mint felét, és ő írta az előszót is). Biztatást kapott munkájához a másik féltől is, éppen 1943-ban, a *Sötét vizek partján* című antológia megjelenése előtt hívta meg Budapestre a Magyar Csillag nevében Illyés Gyula.

Ahogy a vers értékét kizárólag esztétikai színvonala minősítette szemében, úgy tekintett az emberi értékekre is, a humanizmus volt számára a legfontosabb, függetlenül attól, milyen nyelven beszél az, aki vállalja. Azt az irodalmat, melyet magyar nyelven írtak, magyar irodalomnak tekintette, ha éppen Debrecenben, Kolozsváron, Budapesten vagy Pozsonyban vetették is papírra. Azt hiszem, nem is értette meg az olyan fából vaskarika nézetet, amely mondjuk magyarul író csehszlovákiai szerzőt föltételez. Vagy azért látta képtelennek az ilyesmit, mert volt saját tapasztalata is róla? Mert emlékezetében olyan képek is rögzültek valamikor, amelyek a szlovákoktól tagadták meg a különállás, a nemzetként való létezés lehetőségét? Nem tudom. Az viszont megtörtént valamikor a hetvenes évek elején Emil Boleslav Lukáčsal,

hogy egy nyugat-szlovákiai magyar többségű kisvárosban magyar szakos pedagógusok továbbképzésen azzal kezdte előadását a szlovák—magyar irodalmi kapcsolatokról, hogy Himnuszunk költői nagyszerűségét méltatta. Magától értetődően magyarázta Kölcsey versének szépségeit. Nem tett különbséget magyarok és magyarok között aszerint, hogy ki lakik a határ innenső, illetőleg túlsó oldalán. A kizárólagosság mindenkor hamis prófétái ellen szolt — örök érvénnyel — többször idézett tíz év előtti vágsellyei előadásában is: „A Duna-medence megmozdíthatatlan és megváltoztathatatlan ténye az itteni népek, nemzetek szoros szomszédsága. Nincs az az emberi erő vagy spekuláció, amely ezt a meghatározottságot felszámolná.”

Két nagy szellemi találkozás szabta meg ifjúkorában pályáját. Ady és a Nyugat költészetének szabadító élménye és Párizs, a francia és a nyugat-európai kultúra hívása. Szívesen beszélt mindkettőről, hogy mint botránkozattá meg Selmecbányán az érettségi elnököt a nyugatosok lelkes dicséretével, hogy milyen bódító szeszeket szívott föl az új francia költészetből első párizsi útján a húszas évek első felében. A közép-európai kis nép fiának meg kellett küzdenie a helyzetéből fakadó súlyos dilemmákkal. Merte vállalni a megmerülést a magyar irodalomban, a farkasszemet nézést az európai kultúra magaslati fényeivel. Nem vakult bele a sugárzásba, ki tudott lépni a szlovák provincializmus szűkös világából; azok közé tartozott, akik a húszas években merész lendülettel szabtak új utat a szlovák líra fejlődésének. Semmilyen tekintetben nem szerette a bezárkózást, s nem tartott attól, hogy a nyitottság, a befogadás szlovák sajátosságait semmisíti meg. Második verseskötetének a *Duna és a Szajna* jellemző címet adja 1925-ben. A bezárkózás ostobán dölyfös magartása helyett áteresztette magán a két pólus közti feszültséget. Csábította az európai metropolis, de tudta, hogy önmaga azonosságát csak szlovákként őrizheti meg. Idézzük jellegzetesen közép-európai sorait a Szajna című verséből:

*„Hivogat fekete csended,
titkaid számon se kérem:
de a Duna jobban csábít,
mert a hulláma a vérem.”*

(Vozári Dezső fordítása)

Szívesen elhallgatta, ha szülőföldjén tett utazásaimról számoltam be neki, kíváncsi volt minden kis apróságra. És földidézte gyakran gyermekkorának tájait, Hodrusbányát, a hegyek között megbúvó régi bányásztelepülést, ifjúkorának városát, a girbe-gurba, varázslatos szépségű Selmecbányát. Fájt neki, ha tudomást szerzett régi házak, műemlékek pusztulásáról, ha a múlt értékeit nem becsüli szemlélettel találkozott. A régi Felföld fia volt. S nem abban az értelemben, hogy az 1918-as államfordulat előtt született. Arra a régi Felföldre gondolok, melyet egyformán vállaltak szlovákok és magyarok, sőt németek is, mely értetlenül szemlélte a nyelvi kizárólagosságot, bármelyik irányból jött. A nyelvi és felekezeti türelem, a másság tudomásulvétele volt ennek az értékes tradíciónak az alapja. Emil Boleslav Lukáč annak a Bél Mátyásnak a rokona, aki mindegyik anyanyelv tanítását szorgalmazta, a szlovák Viliam Pauliny-Tóthnak és Ján Paláriknak, akik megbecsülték a magyar kultúra értékeit. A magyar klasszikusokat fordító Pavel Országh-Hviezdoslavnak és annak a Madách Imrének, aki 1861-ben szlovákul is szolt választóihoz Nógrád megyében, Mikszáth Kálmánnak, aki egyforma szeretettel írt novelláiban, regényeiben szlovákokról és magyarokról. Közéjük tartozik, s e szellemiség életművének talán legfontosabb üzenete. A felelősség most már a miénk, magyar és szlovák utódoké, hogyan élünk örökségvel.

KISS GY. CSABA